

ня 2004 р.) / Нац. педагог. ун-т ім. М.П. Драгоманова. К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова. С. 111–115.

11. Сюкияйнен Л.Р. Ислам и права человека в диалоге культур и религий: монография. М.: ООО «Садра», 2014. 212 с.

12. Arab charter on human rights: Adopted in Cairo on 15 September 1994. URL: <http://www.humanrights.se/wp-content/uploads/2012/01/Arab-Charter-on-Human-Rights.pdf>.

13. Ярмол Л.В. Свобода віросповідання людини: юридичне забезпечення в Україні (загальнотеоретичне дослідження): автореф. ... дис. канд. юрид. наук: 12.00.01. Одеса, 2003. 15 с.

РЕМІНСЬКА Ю. Ю.,
аспірант кафедри теорії права
та держави
(Київський національний університет
імені Тараса Шевченка)

УДК 340.11

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗУМІННЯ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА: ВІТЧИЗНЯНА Й ЗАРУБІЖНА ДОКТРИНАЛЬНІ ТРАДИЦІЇ

У статті вивчаються особливості сучасних доктринальних розробок у сфері удосконалення концепту верховенства права, визнаного світовим суспільством у якості універсального правового принципу. Автор розглядає досліджувану ідею у рамках двох юридичних традицій – вітчизняної та зарубіжної (переважно західної). У цьому контексті пропонується систематичний аналіз основних методологічних підходів до концептуалізації доктрини верховенства права. Автором формулюються основні особливості вітчизняних підходів до вивчення і розуміння принципу верховенства права, а також зарубіжні тенденції розвитку цього концепту.

Ключові слова: принцип права, верховенство права, правова цінність, демократична правова система, правова культура.

В статье исследуются особенности современных доктринальных разработок в сфере усовершенствования концепта верховенства права, признанного всемирным обществом в качестве универсального правового принципа. Автор рассматривает исследуемую идею в контексте двух юридических традиций – отечественной и зарубежной (преимущественно западной). В этом контексте предлагается систематический анализ основных методологических подходов к концептуализации доктрины верховенства права. Автором формулируются основные особенности отечественных подходов к изучению и пониманию принципа верховенства права, а также зарубежные тенденции развития данного концепта.

Ключевые слова: принцип права, верховенство права, правовая ценность, демократическая правовая система, правовая культура.

The article investigates essential features of modern doctrinal developments in the field of the rule of law conceptual modernization which is recognized by the world

society as the universal legal principle. The author examines researched idea from the perspective of two legal traditions – domestic and foreign (mainly western). In this context systematic analysis of the main methodological approaches to the rule of law doctrine are suggested. The author formulates principal characteristics of domestic approaches to the evaluation of the rule of law principle, as well as foreign development trends of this concept.

Key words: law principle, rule of law, legal value, democratic legal system, legal culture.

Вступ. Аксіоматичним стало твердження стосовно позиціонування ідеї верховенства права у якості конституційної цінності та фундаментальної основи розвитку будь-якого громадянського суспільства.

Сьогодні у юридичній науці склалася ситуація, коли дослідники активно використовують у своїх дослідженнях категорію верховенства права, у більшості випадків не враховуючи саму специфіку цієї ідеї, її функціональне призначення та роль у формуванні державної політики, спрямованої на захист прав і свобод людини і громадянина.

Значне різноманіття доктринальних підходів до розуміння верховенства права на підсвідомому рівні зумовлює необхідність проведення їх систематизації, щоб виявити сучасні тенденції концептуалізації цього принципу.

Окремі аспекти теоретичної сутності верховенства права як універсальної ідеї, принципу та доктрини досліджували такі вітчизняні науковці, як: С.К. Дудар, М.І. Козюбра, С.І. Максимов, Б.В. Малишев, С.П. Погребняк, П.М. Рабінович, С.В. Шевчук та ін.

Крім того, дослідження теоретико-філософської сутності верховенства права неможливе без аналізу концептуальних і методологічних основ, запропонованих у наукових роботах зарубіжних авторів, таких як: П.Д. Баренбойм, Р.К. Белтон, Дж. Джоуел, А. Нолкемпер, К. Ле Рой, Дж. Раз, М. Розенфелд, Ш. Саундерс, Б. Таманага, Л. Тремблі, Р. Фелон.

Постановка завдання. Варто наголосити, що сьогодні у юридичній науці істотно зросла увага до верховенства права як ідеї, концепції та принципу загальносвітового значення. Враховуючи різноманіття теоретико-методологічних підходів, а також необхідність розробки та систематизації ґрунтовних прикладних механізмів реалізації принципу, ця сфера стає прерогативою наукових досліджень багатьох науковців, про що свідчить численна кількість як вітчизняних, так і зарубіжних публікацій.

Тому виправданим вважається той підхід, який дозволить автору систематизувати та проаналізувати найбільш поширені у сучасній юриспруденції думки стосовно розуміння принципу верховенства права, його цільової детермінації в умовах інтенсифікації глобалізаційних процесів, у т. ч. і конвергенції доктринальних уявлень щодо цього принципу.

Означене визначає мету поточного дослідження, яка полягає у компаративному вивченні двох різних за своїм змістом загальнотеоретичних традицій розуміння верховенства права, особливостей його теоретико-правової концептуалізації.

Результати дослідження. З метою забезпечення більш цілісного та системного бачення стану наукової розробки окресленої проблематики, викладення матеріалу у поточному дослідженні доцільно поділити на два підрозділи. Перший із них буде присвячений вивченню специфіки вітчизняних уявлень про призначення верховенства права, тоді як завданням другого підрозділу є окреслення найбільш поширених зарубіжних інтерпретацій цього принципу.

І. Принцип верховенства права з позицій вітчизняної доктринальної традиції. Враховуючи поліваріантний характер верховенства права, у фокусі наукового пошуку українських дослідників виокремлюється декілька підходів до розуміння його сутності. Критерієм класифікації може виступати характер опису верховенства права. У першому випадку, із застосуванням елементного підходу, цей принцип описується «інтернально», тобто за мету науковець ставить системно вписати кожен структурну частину верховенства права. Натомість суть іншого, дескриптивного підходу, полягає у послідовній і розгорнутій аргумен-

тації основних атрибутивних ознак верховенства права. Таким чином, у кожному підході акцент зміщується чи на структуру, чи на сам зміст верховенства права.

1. *Елементний підхід.* Зустрічаються дві варіації зазначеного підходу. Перша з них – т. зв. «поелементний» підхід, прихильниками якого є П.М. Рабінович та О.М. Луців. Основна ідея полягає у поділі сталого формулювання «верховенство права» на два основні суб-елементи – «верховенство» і «право». Дослідники глибоко переконані, що вивчення цих двох категорій відокремлено один від одної (а саме, чим є право і у чому виявляється його верховенство) створить необхідну основу для чіткого розуміння верховенства права як єдиної концепції. Пропонується перелік опцій для кожного із запропонованого вище суб-елементу, що виступають стосовно один одного «незалежними термінопоняттями». Крім того, верховенство права розкривається як багатогранний феномен суспільного життя, «точкою відліку» у науковому осягненні вважається конкретний тип праворозуміння [1, с. 4].

На нашу думку, підхід, за якого робиться спроба вичленити зі стійкого формулювання «верховенство права» два окремі слова, вносить деяку невизначеність стосовно використання понятійного апарату досліджуваної концепції не тільки для теоретиків права, але й для правозастосовувачів. Як наслідок, запропонована модифікація підходу здається незрозумілою з декількох причин. Із виокремленням понять «верховенство» і «право» автоматично заперечується іманентний характер цього концепту. До того ж, які теоретичні та практичні результати застосування такого підходу? Будь-який логічний поділ має свої цілі. Тому вибір відповідного критерію для такого поділу повинен впливати з конкретно визначеної цілі. Виникає питання: чи можна семантично поділити верховенство права, якщо це поняття у своїй сутності уособлює цілісну правову традицію (яка, з урахуванням певних історичних, культурних та економічних особливостей, може змістовно варіюватися)? З-поміж усього іншого, у філології (як науки) відсутні будь-які підстави тлумачити «верховенство права» відокремлено. З погляду практики, лінгвістична теорія не знайома з таким видом перекладу, як дихотомічний поділ термінопоняття з метою опису його окремих конструктивних частин.

У наш час проблема компонентного аналізу верховенства права не втратила своєї актуальності. Тому доречно виокремити ще одну варіацію елементного підходу (С.П. Головатий [2, с. 168], М.І. Козюбра [3, с. 7], С.І. Максимов [4, с. 28]). Відповідно, верховенство права є принципом інтегрального характеру, або іншими словами, «мега-принципом», що об'єднує у своєму складі логічно послідовну систему правових принципів універсального характеру. Пізнавальний потенціал елементного підходу до цієї філософсько-правової категорії зумовлений зміною ціннісної парадигми мислення, якісно новою роллю верховенства права в організаційній тріаді «права людини – верховенство права – правовий порядок».

2. *Дескриптивний підхід.* У фаховій українській літературі досить часто зустрічається думка, відповідно до якої сутність верховенства права проаналізована з позицій динаміки функціонування окремих його аспектів. Такий підхід є дескриптивним за своєю сутністю (С.К. Дудар, С.П. Погребняк, Б.В. Малишев). У найбільш загальному вигляді він полягає у тому, щоб системно та послідовно викласти основні змістовні властивості (атрибутивні ознаки) верховенства права. Так, наприклад, Б.В. Малишев, обґрунтовуючи тезу про те, що онтологічно цей принцип нерозривно пов'язаний із універсальною ідеєю прав людини, акцентує увагу на трьох основних аспектах: 1) структурно-функціональному; 2) процедурному та 3) змістовному [5, с. 146–148]. Науковець наділив верховенство права експресивною силою й оцінним значенням, тим самим конотативно пов'язавши його із концепцією прав людини. Подібної позиції дотримується і С.П. Погребняк [6, с. 30–31].

С.К. Дудар, використовуючи підхід, характерний для англо-американської правової доктрини, визначення природи принципу верховенства права доповнює з огляду на його ціннісну характеристику таким чином: 1) із позицій соціологічного підходу принцип верховенства права розглядається у якості загальносоціального принципу правової системи суспільства; 2) із позицій філософсько-правового підходу зміст досліджуваного принципу зводиться до сукупності цінностей, загальновизнаних ідеалів (зокрема таких, як справедливість, рівність, свобода, людська гідність, права людини тощо). Верховенство права в рамках

першого підходу характеризується деякою статичністю, а філософсько-правове розуміння є, навпаки, динамічним, адже передбачає «поліваріантність розуміння» досліджуваного принципу [7, с. 21–22].

У рамках теоретичної парадигми за необхідне вважається відмежувати елементний підхід від дескриптивного. Так, основною метою першого підходу є опрацювання внутрішньої будови верховенства права, або іншими словами, його «каркасу». На протигагу цьому дескриптивний підхід зосереджує свою увагу не на нормативній конструкції верховенства права, а на його атрибутах. Водночас наявність певних цільових відмінностей не заперечує одночасне використання цих підходів у процесі вивчення досліджуваної категорії. Цим вдало скористався український конституціоналіст С.В. Шевчук [8, с. 59–60].

Окресливши концептуальні основи кожного із вище проаналізованих підходів, можна впевнено стверджувати, що спільним знаменником у їх застосуванні є те, що в обох випадках верховенство права – як принцип, концепція чи навіть доктрина – наділяється ціннісним змістом. Суть у тому, що як аксіологічно верховенство права об'єднує у собі: 1) цінності, пов'язані із функціонуванням державного механізму та 2) цінності, що є особливо значущими для суспільства й окремих осіб, які не володіють владними повноваженнями. Водночас ціннісний компонент верховенства права виявляється насамперед через призму ідей правового суспільства та правового світогляду. У першому випадку концепція правового суспільства передбачає, що ефективність реалізації верховенства права безпосередньо залежить від стану культури суспільства. У другому випадку своє призначення верховенство права здатне виконувати повністю за умови формування в суспільстві стійкого правового світогляду [4, с. 30].

II. Принцип верховенства права: зарубіжна наукова перспектива. Як і вітчизняна, зарубіжна правова теорія характеризується наявністю значних концептуальних розбіжностей у розумінні принципу верховенства права. Здебільшого зарубіжні науковці у своїх теоретико-правових дослідженнях апелюють до неможливості визначення поняття верховенства права через неосяжну природу останнього (наприклад, К. Мей [9, с. 33], Б. Таманага [10, с. 2], М. Розенфельд [11, с. 1308] та ін.).

Спірний характер концепції, який в англійській мові відповідає словосполученню *essentially contested concept*, у свій час аргументовано довів Дж. Велдрон, посилаючись на існування «аналітичної плутанини» у сучасній правовій теорії стосовно пошуку оптимальної дефініції верховенства права. Зокрема, він підкреслював, що філософський аналіз такого поняття повинен мати обґрунтування, загальнозрозуміле для всього суспільства. Тому дослідник запропонував «три рівні складності» дослідження такої ідеї: 1) різноманітні підходи до визначення поняття та структурного складу верховенства права; 2) існування у спеціальній юридичній літературі великої кількості несистематизованих способів вирішення тих чи інших проблем, що виникають із сутності верховенства права; 3) декілька ціннісних установок, які забезпечуються за допомогою верховенства права (наприклад, одна група вчених ідею верховенства права пов'язує із повагою до справедливості та людської гідності, а інша – зі стійким громадянським суспільством та ін.) [12, с. 3, 18].

Таким чином, основні тенденції концептуалізації верховенства права у західній юриспруденції можна сформулювати таким чином.

1. Розподіл учень про ідею верховенства права на *традиційні* та *сучасні* доктрини. Так, традиційні доктрини верховенства права кореспондують трьома класичними постулатами, запропонованими у свій час відомим юристом Альбертом Вен Дайсі: 1) уряд повинен діяти відповідно до закону; 2) усі громадяни є рівними перед законом; 3) основні принципи конституційного права Англії є продуктом судових рішень стосовно прав осіб, заснованих на звичаєвому праві.

Сучасні версії доктрини верховенства права ґрунтуються на тезі стосовно існування невід'ємних компонентів цього принципу, дія яких за своєю природою є синергетичною (наприклад, принцип законності, існування процедурних норм здійснення правосуддя, формальний аспект правових норм, матеріальний аспект змісту самого закону, підтримка громадського порядку) [13, с. 22–23].

Примітно, що традиційні доктрини верховенства права знайшли своє відображення у роботах сучасних зарубіжних конституціоналістів. До прикладу, американський вчений М. Розенфельд, виводячи поняття верховенства права через систему основних його вимог, переконаний, що цей принцип є сполучною ланкою між обмеженням урядових повноважень і захистом фундаментальних прав людини. Слугуючи наріжним каменем сучасної конституційної демократії, верховенство права є своєрідним ідентифікатором самого конституціоналізму й об'єднує такі його характеристики: 1) обмеження повноважень уряду; 2) дотримання формальної та процедурної законності та 3) захист основних прав людини [11, с. 1307].

Водночас представники сучасних доктрин верховенства права, ґрунтуючись на ключових ідеях традиційних, досить активно розвивають тезу про необхідність змістовного аналізу структурних елементів верховенства права як принципу сучасних правових держав. Такого підходу дотримуються майже всі західні теоретики права, вказуючи на різноманітні компоненти принципу. Так, деякі науковці, використовуючи означений підхід, просто перераховують елементи, які змістовно наповнюють принцип: 1) принцип заборони здійснення довільної влади; 2) принцип верховенства закону; 3) принцип рівності та заборони будь-яких проявів дискримінації; 4) принцип поваги до універсальних прав людини [14, с. 30].

Інша група дослідників переконана, що наявність широкого кола позицій стосовно визначення компонентів верховенства права зумовлює необхідність їх наукової класифікації. Причому параметри таких класифікацій можуть варіюватися. Так, наприклад, А. Беднер, конструюючи «елементну модель верховенства права», розподілив усі компоненти досліджуваного принципу на три основні категорії: 1) процедурні елементи, орієнтовані на спосіб державного управління та питання його законності; 2) субстантивні елементи, що стосуються основних стандартів запобігання зловживання владою; 3) спеціальні контрольні механізми, які передбачають наявність сталих інституційних показників здійснення державної влади [15, с. 56–69].

Зазначене досить тісно кореспондує із практикою аналізу концепту верховенства права через призму формальної та матеріальної теорій, відповідно до яких науковці, використовуючи ті чи інші параметральні характеристики верховенства права, визначають у якості пріоритетних певні внутрішні або зовнішні аспекти досліджуваного принципу. У свою чергу, такі характеристики одночасно слугують вимогами верховенства права, які висуваються до державної влади [16; 17; 18, с. 192–199].

2. *Дефінітивний підхід* до визначення поняття верховенства права, за якого воно розглядається з погляду теології. Такий підхід зазвичай передбачає поділ усіх дефініцій на дві основні групи, кожна з яких акумулює певні цільові аспекти: 1) акцентуація на кінцевій меті верховенства права (наприклад, підтримування законності та правопорядку, забезпечення правової визначеності, ефективності правосуддя); 2) підкреслення інституційних характеристик, що вважаються необхідними для функціонування верховенства права (системні закони, налагоджена система судових установ) [19, с. 7–16]. Подібні позиції у своїх наукових роботах підтримують й інші зарубіжні автори, серед яких Л. Тремблі [13, с. 22–23, 29–30, 32], Ш. Саундерс і К. Ле Рой [20, с. 81–82].

3. Розкриття верховенства права через *систему цінностей*, спрямованих на розвиток демократичної правової системи. Підвалини такого підходу були закладені ще в 1977 р. Дж. Разом у рамках його фундаментальної роботи «Влада закону» (англ. *The Authority of Law: Essays on Law and Morality*). Верховенство права, що є необхідним компонентом будь-якої демократично спрямованої правової системи, у найбільш загальному вигляді можна визначити як: 1) частину демократичної культури, яка передбачає обов'язковий розподіл влади між періодично обраним законодавчим органом і органами виконавчої влади та незалежною, але публічно відповідальною судовою гілкою влади; 2) інструмент захисту людини у «швидкозмінних плюралістичних суспільствах». В обох аспектах верховенство права є продуктом конкретної історичної культури, а отже, вимагає від суспільства наявності і культури законності [21, с. 331].

4. *Позиціонування* принципу верховенства права як невід'ємної складової частини процесу *реформування* суспільних правовідносин. У термінології, що є усталеною у зарубіж-

ній науці права, такій тенденції відповідає поняття промоції (просування) принципу верховенства права (англ. *rule of law promotion*). Сьогодні як серед теоретиків, так і з-поміж практиків тривають дискусії про необхідність проведення досліджень, що безпосередньо застосувалися б прикладного характеру самого принципу верховенства права. Практично загально визнаною є думка, відповідно до якої сама сутність верховенства права виявляється через процес глобалізації, результатами якої є конвергенція національних правових систем, імплементація нових міжнародних стандартів у вітчизняні юридичні практики. Результатами наукових пошуків деяких науковців стала цілком виправдана теза, що за своєю природою просування верховенства права є міжнародною та транснаціональною діяльністю і є деякою мірою «інтернаціоналізованим», адже передбачає: 1) включення принципів верховенства права (тобто його структурних елементів) у систему міжнародного права, що концептуалізуються у якості певних вимог, обов'язкових для усіх держав; виходячи з цього, принцип верховенства права набуває більш прикладного характеру у якості загально визнаного стандарту поведінки для всіх держав, як на рівні міжнародних взаємовідносин, так і в межах національних правових систем; 2) орієнтація міжнародних інституцій на розвиток концепту верховенства права шляхом включення його основних підпринципів у міжнародну правотворчу діяльність із подальшим інкорпоруванням таких стандартів у правові системи держав [22, с. 3].

У якості висновків необхідно зазначити таке.

1. Українська модель концепції верховенства права наділена такими якісними характеристиками, як: 1) відсутність комплексного підходу до вивчення природи верховенства права саме в рамках вітчизняної теорії; здебільшого змістовне навантаження досліджуваного концепту вивчається в рамках галузевих юридичних наук; окремого дослідження також потребує міжнародна теорія верховенства права; 2) взаємозв'язаність верховенства права з природними правами людини, їх «взаємофункціональність»; у цьому контексті більшої уваги набуває розуміння верховенства права в аксіологічному аспекті – як цінності, що має визначальну роль у вдосконаленні правової системи України; 3) прив'язка верховенства права до конкретного типу праворозуміння, що свідомо призводить до дискусій стосовно співвідношення верховенства права із верховенством закону чи конституції; на онтологічному рівні верховенство права є складним і багаторівневим конструктом; іманентно воно закладає певні стандарти для кожного виду праворозуміння, а не навпаки; 4) несвідоме ототожнення досліджуваного принципу з концептом правової держави; 5) тенденція до конструювання формули-дефініції верховенства права за допомогою декількох компонентів/аспектів; зазначена риса теорії верховенства права, без сумнівів, свідчить про правильний напрямок вітчизняних наукових розвідок, адже сприяє його розумінню з погляду динамічності розвитку правової системи в цілому.

2. Крім традиційно застосовуваного підходу, запропонованого у свій час відомим юристом Дайсі, важливими особливостями зарубіжної доктрини верховенства права стали такі аспекти: 1) теоретизація ідеї верховенства права через систему взаємопов'язаних між собою вимог, що висувуються до національних правових систем; 2) позиціонування верховенства права як спільного «деномінатора» між обмеженням повноважень державної влади та захистом фундаментальних прав людини; 3) розуміння верховенства права у якості невід'ємного елементу конституційної демократії та передумови правової культури суспільства; 4) змістовний аналіз досліджуваного принципу через систематизовану сукупність структурних елементів верховенства права; зазвичай такі компоненти класифікуються залежно від тих чи інших внутрішніх або зовнішніх параметральних характеристик; 5) концептуалізація принципу верховенства права шляхом застосування основних ідей телеологічного підходу, який передбачає врахування певних цільових аспектів існування верховенства права; 6) тенденція вивчення верховенства права з позицій прикладного механізму реалізації правових принципів; це розкривається через призму його просування і передбачає процес інтернаціоналізації цього принципу з метою удосконалення окремих його елементів і їх об'єктивації у якості загально визнаних стандартів із їх подальшою імплементацією у національні правові системи.

Ідентифікація базових характеристик, довгострокових тенденцій і найбільш важливих закономірностей розвитку вітчизняної та зарубіжної доктрин верховенства права дали змогу стверджувати, що важливим напрямком майбутніх досліджень з означеної проблематики постало вивчення процесу інтернаціоналізації верховенства права, результатом якої є змістовна взаємодія міжнародної та національних правових систем.

Список використаних джерел:

1. Рабінович П. Верховенство права: сучасні вітчизняні підходи до інтерпретації. Вісник академії правових наук України. 2012. № 2. С. 3–16. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapnu_2012_2_3.
2. Головатий С. Тріада європейських цінностей – верховенство права, демократія, права людини – як основа українського конституційного ладу. Право України. 2011. № 5. С. 168–169.
3. Козюбра М.І. Верховенство права: українські реалії та перспективи. Право України. 2010. № 3. С. 6–18.
4. Максимов С.І. Верховенство-права: світоглядно-методологічні засади. Вісник НУ «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». 2016. № 4 (31). С. 27–35.
5. Малишев Б.В. Правова система (телеологічний вимір): монографія. К.: ВД «Дакор», 2012. 364 с.
6. Погребняк С. Принцип верховенства права: деякі теоретичні проблеми. Вісник Академії правових наук України. 2006. № 1 (44). С. 26–36.
7. Дудар С.К. Верховенство права: проблеми розуміння у сучасній вітчизняній юридичній науці. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2014. Вип. 7. С. 19–23.
8. Шевчук С. Доктрина верховенства права та конституціоналізму: історична генеза і співвідношення. Право України. 2010. № 3. С. 52–61.
9. May C. *The Rule of Law: The Common Sense of Global Politics*. Edward Elgar Publishing Ltd, 2014. 272 p.
10. Tamánaga B.Z. *A Concise Guide to the Rule of Law. Relocating the Rule of Law* (eds. G. Palompella & N. Walker), Hart Publishing, 2009. 20 p. URL: <http://www.ruleoflawus.info/The%20Rule/Tamanaha%20Concise%20Guide%20to%20Rule%20of%20Law.pdf>.
11. Rosenfeld M. *The Rule of Law and the legitimacy of constitutional democracy*. Southern California Law Review, 2001. Vol. 74:1307. P. 1307–1352. URL: <http://wwwbcf.usc.edu/~usclrev/pdf/074503.pdf>.
12. Waldron J. *Are sovereigns entitled to the benefit of the international rule of law?* Institute for International Law and Justice, New York University School of Law. IILJ Working Paper, 2009. № 3. 28 p. URL: <http://www.iilj.org/publications/documents/2009-3.Waldron.pdf>.
13. Tremblay L.B. *The Rule of Law, Justice, and Interpretation*. McGill-Queen's Press. MQUP, 1997. 337 p.
14. Jowell J. *The Rule of law and its Underlying Values. The Changing Constitution* by J. Jowell and D. Oliver. Oxford University Press. 2007. P. 11–34. URL: <http://hcraj.nic.in/joc2014/9.pdf>.
15. Bedner A. *An Elementary Approach to the Rule of Law*. Hague Journal on the Rule of Law. 2010. № 2/01. P. 48–74.
16. *The Rule of Law*. Stanford Encyclopedia of Philosophy. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/rule-of-law/#FormProcSubsRequ>.
17. Craig P. *Formal and substantive conceptions of the rule of law: an analytical framework*. Public Law. 1997. P. 467–487. URL: <http://weblaw.haifa.ac.il/en/JudgesAcademy/workshop3/Documents/A/A/PL-Craig.pdf>.
18. Ellis M. *Toward a common ground definition of the rule of law incorporating substantive principles of justice*. University of Pittsburg Law Review. Vol. 72:191. 2010. P. 191–215. URL: <https://lawreview.law.pitt.edu/ojs/index.php/lawreview/article/viewFile/157/157>.

19. Belton R.K. Competing Definitions of the Rule of Law: Implications for Practitioners. Carnegie Papers: Rule of Law Series. 2005. № 55. 38 p. URL: <http://www.carnegieendowment.org/files/CP55.Belton.FINAL.pdf>.
20. Saunders Ch., Le Roy K. The rule of law. Federation Press, 2003. 202 p.
21. Raz. The Politics of the Rule of Law. Ratio Uris. 1990. Vol. 3. Issue 3. P. 331–339.
22. Nollkaemper A. Rule of Law Dynamics in an Era of International and Transnational Government. ACIL Research Paper. 2011. № 10. 31 p.

СЕРБІНА Н. О.,

кандидат юридичних наук,

старший викладач кафедри

теорії держави та права

(Національна академія внутрішніх справ)

УДК 342.7

ПРЕЗУМПЦІЯ НЕВИНУВАТОСТІ ЯК ОБ'ЄКТИВНЕ ПРАВОПОЛОЖЕННЯ У ПРАВОЗАСТОСОВЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглядаються основні аспекти нормативного закріплення презумпції невинуватості у вітчизняному законодавстві, що зумовлює недосконалість регулювання правозастосування в публічній сфері діяльності.

Ключові слова: презумпція невинуватості, реалізація норм права, правозастосування, вимоги правозастосування, тлумачення норм права, галузі публічного права.

В статье рассматриваются основные аспекты нормативного закрепления презумпции невиновности в украинском законодательстве, что приводит к несовершенству регулирования правоприменения в публичной сфере деятельности.

Ключевые слова: презумпция невиновности, реализация норм права, правоприменение, требования правоприменения, толкование норм права, отрасли публичного права.

The article deals with the main aspects of the normative consolidation of the presumption of innocence in domestic legislation, which leads to imperfection of the regulation of law enforcement in the public sphere of activity.

Key words: presumption of innocence, implementation of the rules of law, law enforcement, requirements of law enforcement, interpretation of the law, field of public law.

Вступ. Актуальність теми полягає у недосконалості нормативного закріплення принципу презумпції невинуватості у вітчизняному законодавстві, що унеможливило його право-реалізацію. Обмежувальне або розширювальне тлумачення поняття злочину, що закріплено у ст. 62 Конституції України, спричиняє двояке трактування його змісту та породжує відсутність вказаного принципу у всіх галузях публічного права, окрім кримінального процесу. На шляху розбудови правової держави в Україні провідне місце відводиться вдосконаленню

